

Introductie

In ons overleg met de Japanse overheid trachten wij te begrijpen waarom aanvaarding van "morele verantwoordelijkheid dragen voor de oorlogsmisdaden van de Tweede Wereldoorlog" moeilijk is. Zowel bij de capitulatie als bij het San Francisco Vredesverdrag was het uiterst belangrijk het dagelijkse leven van de moderne Japanner te begrijpen. Shinto vormt in het Japanse dagelijks leven een belangrijke factor.

Gericht op de toekomst is kennis over elkaars levensvisie van groot belang. Morele verantwoordelijkheid voor feiten uit het verleden vanuit Shinto beredeneerd zou weleens de brug kunnen slaan in onze dialoog met de Japanse overheid. Vandaar dat wij met de Shintomaster Paul de Leeuw hebben gesproken en hij een artikel voor het Nieuws Magazine heeft geschreven. In het mei nummer is hiervan het eerste deel geplaatst, hieronder is het vervolg.

Shinto – een vredelievende natuurfilosofie

Aflevering 2

Bijdrage van drs Paul de Leeuw, shintomeester

De keizer in de 8e en 20e eeuw

Een van de oudste geschriften in de Japanse literatuur dateert uit de 8e eeuw (712). Het is de Kojiki, of Kroniek van de Oudheid. Het is een officiële verzameling die gebaseerd is op oudere documenten die verloren zijn gegaan. De verzameling bevat mythen, legenden, gedichten en historische verslagen. De kroniek vangt aan in de mythologische oudheid, de eeuw van de *kami*¹ om te eindigen bij de regering van de 33e keizer, of liever keizerin, Suiko (628).

De 8e eeuw was een tijd van grote veranderingen. Japan had gezantschappen gestuurd naar China, waaruit niet alleen het Boeddhisme was geïmporteerd, maar ook het idee om de politieke macht te centraliseren. Japan in zijn geheel kwam onder het gezag van één keizer en de hoofdstad werd verplaatst, eerst naar Nara en daarna naar Kyoto. De bouwstijl hiervan was geïnspireerd op de Chinese hoofdstad.

De Kojiki moest destijds ook bijdragen aan de legitimiteit van de heersende keizer, wiens stamboom terug ging tot de legendarische eerste keizer Jimmu, een directe afstamming van de *kami* van de zon, *Amaterasu*. De keizer van China regeerde ook met een mandaat van de hemel. Daarom kan het idee van de "goddelijke" afstamming van de keizer aan het Chinese voorbeeld ontleend zijn. Daarnaast zien we wel vaker dat gekroonde hoofden een hogere macht achter zich hebben staan. Bijna alle Europese vorstenhuizen regeerden immers bij de gratie gods. Men moest over bovennatuurlijke krachten beschikken om aan de macht van deze regeringen te tornen. Pas toen de rede het won van het geloof en de mens niet meer gebukt ging

¹ Kami zijn manifestaties van energie in de natuur, waarvan mensen ook deel uitmaken (lees de uitgebreide toelichting in aflevering 1)

onder metafysische angst, verloren deze vorstenhuizen aan onaantastbaarheid. De revolutie van 1789 maakte een einde aan de Franse monarchie, die kort te voren nog een hoogtepunt had bereikt in de Zonnekoning. In 1911 werd de laatste keizer uit de Chinese Verboden Stad verjaagd. In 1918 wordt de Tsaar van Rusland vermoord. De 20e eeuw zag het einde van het imperialisme. In China hadden keizers ruim 4000 jaar op de Drakentron gezeten. De troon was niet onafgebroken binnen één familie gebleven, maar werd telkens bezet door die familie die zich gedurende een aantal eeuwen in het geografische machtscentrum van het onmetelijk grote China bevond. In 1959 gaat de spirituele leider van Tibet in ballingschap. Ruim zes eeuwen lang is de opvolging van 14 generaties Dalai Lama niet bepaald door erfelijkheid, maar door de Boeddhistische wetten van reïncarnatie.

In het moderne wereldbeeld is geen plaats meer voor de macht van keizers. Men beschouwt de Japanse Chrysantentron vaak als een anachronisme. Tijdens de

Yamakage shinto tempel

tweede wereldoorlog heeft menigeen die in de naam van de keizer heeft geleden, gewenst dat hij niet bestond. Met het verstrijken van de tijd wordt het misschien mogelijk om door de grenzen van het persoonlijk leed heen in te zien dat het zo gehate symbool van de keizer een product is geweest van de militaire machthebbers. Wie voldoende afstand kan nemen, zou het voortbestaan van de Chrysantentroon zelfs kunnen beschouwen als een waardevol erfstuk uit vervlogen tijden. Om deze nogal gewaagde stellingname toe te lichten, volgen hier een paar historische overwegingen.

Het keizerlijk huis in Japan is de langst bestaande dynastie. We zien een ononderbroken lijn, die historisch teruggaat tot de vierde eeuw en volgens de mythologie zelfs tot het tijdperk van de kami van de zon. Het feit dat de keizer niet altijd de feitelijke macht in handen had, maar deze moest afstaan aan de shogun, heeft zeker bijgedragen aan deze continuïteit. De shogun families wisselden elkaar wel af. Gedurende de zogeheten Edo-periode (1600-1868) lag het gezag bij het Tokugawa shogunaat. In deze periode had Japan zich volledig van de buitenwereld afgesloten, met uitzondering van Nederland. Shogun Tokugawa Iyasu had

in 1609 aan de Republiek der Nederlanden een handelspas verleend. Gedurende een aantal eeuwen functioneerde de Nederlandse handelspost op Deshima als het venster van Japan op de buitenwereld. In de 19e eeuw wist de opkomende wereldmacht van de Verenigde Staten van Amerika het Japanse isolement te doorbreken. Japan zag zich gedwongen zijn grenzen open te zetten. Dit ging gepaard met grote binnenlandse onrust, die resulteerde in een soort revolutie, die in de geschiedenis bekend staat als de Meiji-reformatie. Aan de macht van het shogunaat kwam een eind toen de nog geen 18 jaar oude keizer Meiji aan het bewind kwam.

De situatie in de 19e eeuw is enigszins vergelijkbaar met die in de 8e eeuw, toen Japan de invloed van China onderzocht. Maar nu, geconfronteerd met de westerse mogendheden, wilde men zich juist ontdoen van alle Chinese elementen die gedurende duizend jaar de samenleving hadden verrijkt, ten einde het authentiek Japanse over te houden. Wat al dan niet bewust over het hoofd werd gezien, was het eeuwenoude Japanse vermogen om nieuwe elementen uit andere culturen over te nemen en het zich volkomen eigen te maken. De zoektocht naar het

authentiek Japane kon dan ook niet anders dan stranden op de paradox dat het niet-Japane ook Japans was geworden en dat het wegnemen ervan heel on-Japans was. Uiteindelijk nam men zijn toevlucht tot kunstgrepen, die tijdens het militaire bewind pure manipulatie werden.

Nu het land niet meer geïsoleerd kon blijven van de buitenwereld, moest men nieuwe middelen vinden om de bevolking bij elkaar te houden: er moest een nationale ideologie komen, die goed aansloot bij de bestaande tradities. Omdat al in de eerste jaren van Meiji verplicht basisonderwijs was ingesteld voor alle kinderen in Japan, kon de jeugd tevens goed voorbereid worden op de toekomst van Japan.

Shinto en Boeddhisme waren eeuwenlang goed samengegaan en hadden elkaar wederzijds beïnvloed. Wel vertoonde het Tokugawa shogunaat een grotere voorkeur voor het Boeddhisme en hadden de krijgslieden van de samoerai klasse een grote affiniteit met Zen. De Boeddhistische tempels, waar de hele bevolking zich moest laten registreren, functioneerden feitelijk als een bevolkingsregister.

Toen het shogunaat en de samoerai-klasse waren afgeschaft, is het begrijpelijk dat de officiële belangstelling van de weeromstuit meer naar Shinto uitging. Daarbij kan ook een rol hebben gespeeld dat Shinto oorspronkelijk Japans is, terwijl het Boeddhisme zijn wortels in China had. Wat op het eerste gezicht heel aantrekkelijk leek voor Shinto dat het zich in de publieke en officiële belangstelling mocht verheugen, bleek uiteindelijk funest. Immers in al die eeuwen van zijn bestaan, had shinto geen doctrine uitgedragen. Er bestonden ook geen voorschriften, vergelijkbaar met die van andere wereldreligies, en vastgelegd in heilige boeken. De Kojiki, de Kroniek van de Oudheid die in de 8e eeuw was opgetekend, is nooit als een zogenaamd Heilig Boek beschouwd en was zelfs volledig in de vergetelheid geraakt. Heel begrijpelijk, want de tekst was onleesbaar voor de meeste mensen, omdat het destijds was opgetekend toen het Japans nog geen eigen schrift had en men gebruik moest maken van de fonetische aspecten van het Chinese schrift. De Kojiki kwam pas weer in de belangstelling nadat in de 18e eeuw de geannoteerde uitgave van Norinaga Motoori was verschenen. Hierbij zal de genealogie van de Japanse keizer, waarvan zoals hierboven al vermeld is, de stamboom teruggaat tot de kami van de zon, niet aan de aandacht van de nieuwe beleidsmakers ontsnapt zijn. Door een archaisch concept nieuw politiek leven in te blazen en het Staatsshinto tot doctrine te verklaren, hoopten zij de weg naar een goddelijke utopie te openen. Deze weg werd uiteindelijk een grote tragedie voor de miljoenen die tevergeefs hun leven voor de vergoddelijkte keizer hadden gegeven en voor de miljoenen die in naam van diezelfde keizer onnoemelijk leed hadden geleden. Bij

deze geweldige tragiek verbleekt de schade die shinto zelf heeft opgelopen. Juist omdat het oorspronkelijke shinto een belangrijke bijdrage kan leveren aan de verwerking van de tragiek aan beide kanten, is het wenselijk om nu ook het andere gezicht van shinto te belichten.

Onmiddellijk na de capitulatie was niet duidelijk of en hoe het lot van de Japanse keizer bezegeld zou worden. De beslissing lag in handen van de opperbevelhebber van de geallieerde strijdkrachten, generaal Douglas MacArthur. Deze heeft de gelegenheid niet aangegrepen om de Chrysantentroon het lot te laten volgen van de Romanovs, de Ch'ing en de Zonnekoning. De Japanse keizer mocht blijven, als een anachronisme in het moderne wereldbeeld. Binnen en buiten Japan werd deze beslissing hem niet door iedereen in dank afgenomen. Nu het imperialistische gevaar is weggenomen, kan de Chrysantentroon binnen de constitutionele democratie van Japan gezien worden als een archaische instelling met magische rituelen. Hoe vreemd het voor sommigen ook moge klinken, achteraf moeten we MacArthur dankbaar zijn dat hij een kostbaar erfstuk uit de oudheid voor de moderne tijd bewaard heeft. Terwijl de moderne tijd gekenmerkt wordt door een schrijnend tekort aan spiritualiteit, zijn velen op zoek naar nieuwe wegen die het leven een andere zin geven dan economische vooruitgang en financieel gewin. De noodzaak van duurzaamheid en het besef dat de aarde beschermd moet worden, hebben een nieuwe impuls aan deze zoektocht gegeven en veel mensen hebben hun leven verrijkt met wat spirituele stromingen als yoga, t'ai chi, aikido, boeddhisme, kabbala, new age, zen, enzovoorts te bieden hebben. Dat shinto ook een belangrijke bijdrage kan leveren, is lange tijd tegengehouden achter een muur van onwetendheid, vooroordeel, scepsis of vijandigheid. Slechts in zeer kleine kring is het nu nog bekend dat de belangrijkste taak van de Japanse keizer bestaat uit het uitvoeren van rituelen die het welzijn van zijn land dienen. Deze rituelen kennen een duizenden jaren oude traditie. In oude tijden was Yamakage Shinto verantwoordelijk voor de spirituele opvoeding van de keizer. Elementen uit deze opvoeding worden nog steeds toegepast op de spirituele ontwikkeling van jonge mensen. De traditie wordt van vader op zoon overgeleverd en bestaat vooral uit mondelinge overdracht die parallel loopt met het practiseren van oefeningen. Hoewel er nauwelijks iets op schrift is gesteld en zeker niets is gepubliceerd, kan een goede verstaander aanwijzingen vinden in de Kojiki, de Kroniek van de Oudheid.